

hoofdstuk twee: "de Russen komen"

over markt en macht

uittreksel uit "Nieuwe Wereld", Jef Van Staeyen, 2008

[De inleiding tot het verhaal besloot ik met "*de Russen komen nadien*".

Laat dit dan de Russen zijn.

We zijn nu al enkele maanden terug in Lille. Het is herfst. Het wordt winter.

Ik noem dit hoofdstuk twee.]

1. Vlaggen en kruisen

Op donderdag 2 augustus 2007 plantte een Russische wetenschappelijke expeditie een Russische vlag onder de Noordpool, waarmee ze de nationale aanspraken op het Noordpoolgebied (en op zijn bodemrijksdommen: aardolie en -gas, goud, zink en uranium...) nog 's duidelijk stelde.

"*We zijn niet meer in de 15de eeuw,*" reageerde de Canadese minister van Buitenlandse zaken Peter McKay "*men kan niet om het even waar op de aarde gaan en er zijn vlag neerplanten, en daarbij zeggen 'Wij eisen dit territorium op'.*"

Twee weken eerder — midden juli 2007 — had de Canadese regering beslist een half dozijn patrouillevaartuigen aan te kopen (één miljard Canadese dollar per stuk), om de Canadese belangen in het Noordpoolgebied te vrijwaren — we hoorden het op de radio. De fregatten moeten één-meter-dikke ijslagen kunnen breken. "*Canada is vastbesloten zijn soevereiniteit in het Noordpoolgebied te verdedigen*", verklaarde de federale Premier Stephen Harper. Eén van de Canadese belangen is de zgn. Noordwestelijke Doorgang, de scheepvaartroute die de Atlantische Oceaan met de Stille Oceaan verbindt. De opwarming van de aarde en de evolutie van de ijsbestendige schepen maken het gebruik van die vaarweg, die door Canadese territoriale wateren loopt, steeds aantrekkelijker. De afstand Antwerpen-Tokyo meet dan nog maar 16000 km, dat is 5 tot 7000 km korter dan via Suez of Panama. De Verenigde Staten betwisten de territoriale aanspraken van Canada; voor hen gaat het om een internationale zeeweg.

Twee jaar eerder, in 2005, bek-vochten Canada en Denemarken om het bezit van het eiland Hans (1,3 km²), halverwege Groenland en Ellesmere. Zelfs meer dan dat: soldaten en fregatten werden ingezet, en een Canadese minister ging eigenhandig een vlag planten (ook de Denen hadden al talrijke vlaggen geplant). Het conflict wordt wellicht bijgelegd. (Tenzij het zgn. *Hans Island Liberation Front* zich ermee moeit: bezoek hun *website!*)

Nog wat vroeger, in 1999, na meer dan 20 jaar onderhandelen tussen de Canadese federale overheid en de vertegenwoordigers van de Inuits (soms Eskimo's genoemd), kreeg Nunavut, in het Noorden van Canada, een belangrijke mate van autonomie. Het territorium Nunavut telt 29 000 inwoners op ongeveer 2 miljoen km²; het is zo groot en zo noordelijk dat het op de meeste Canadese kaarten zelfs niet vermeld staat. Er zijn ook afspraken gemaakt over de ontginning van de belangrijke bodemrijdommen.

Jacques Cartier, Giovanni Caboto en andere Verrazano's zijn dus nog niet dood. Er worden nog steeds vlaggen geplant, rijkdommen opgeëist en grenzen getrokken.

Want met vlaggen en kruisen, meridianen en parallellen hebben Europeanen vijf eeuwen lang Amerika onder elkaar verdeeld. Canada is de waanzinnig grote slagschaduw van één kruis (in 1534 in Gaspé aan de monding van de Saint-Laurent geplant), en van concessies en privileges, die de oorspronkelijke Amerindiaanse geografie negeerden. Voor Europese conquistadores gold *"ik ben de eerste en de sterkste — en de slimste, die voor mezelf, voor mijn vorst of mijn geldschieder, dit gebied en al zijn rijkdommen opeis, een gebied waarvan jullie tot nu toe dachten dat het iedereen toebehoort — of niemand, omdat het alleen maar bruikleen is."*

Is de Canadese minister van Buitenlandse zaken anno 2007 naïef? Of doet hij alsof? Het opeisen — het privatiseren — van gemeenschappelijk goed is immers een actueel, modern fenomeen. Vandaag nog sterker dan in de vijftiende of zestiende eeuw.

2. Grenzen op het land en in zee

[Ik werk al jaren in de grensoverschrijdende samenwerking, en geef sporadisch ook les aan de universiteit en in enkele andere opleidingsprogramma's her en der, over ruimte en grenzen, en over grensoverschrijdende samenwerking. — In 2000 hebben Marion, Hugo en ik zelfs enkele dagen vakantie vastgeknoopt aan een les die ik in het mooie en heerlijke San Sebastián mocht geven, voor de Baskische zomeruniversiteit. — Ik haal enkele sprokkels uit mijn cursussen. Ze komen ook hier van pas.]

Al meer dan vijftig jaar werken we aan Europa. Het lijkt alsmaar groter te worden, maar dat is niet waar. De zes eerste lidstaten waren in 1957 nog goed voor 6% van de wereldbevolking; vandaag zijn zevenentwintig staten nodig om een aandeel van ongeveer 7% te halen. Je reist ook sneller van de ene uithoek naar de andere. Binnen Europa verdwijnen de grenzen — en ook elders, op andere niveaus, worden internationale systemen opgericht.

Verenigde Naties, UNESCO en UNICEF, Wereldhandelsorganisatie, Internationaal Gerechtshof, Afrikaanse Unie, NAFTA, ASEAN, Europese Unie, NAVO, Kyoto- en andere verdragen, het lijkt wel of grenzen binnenkort in het museum thuishoren. Alles wordt geglobaliseerd — en behalve de wereld houden we enkel dorpen en regio's over.

Schijn bedriegt.

Nooit zijn er zoveel grenzen geweest als vandaag. En er komen er steeds bij — niet alleen in de Balkan. Globalisering verhoogt het belang van grenzen. Heeft het zin de totale productie van huishoudartikelen, kleding en straks ook auto's en machine-onderdelen naar China en Zuid-Oost-Azië over te brengen, als de productievoorwaarden daar dezelfde zijn als in Europa of Noord-Amerika? Nee. Is het voordelig Oostendse garnalen naar Noord-Afrika te vervoeren om ze daar van hun schaalte te ontdoen, als de verloning

ginds dezelfde is als hier? Nog eens nee. Globalisering en internationale handel hebben "regionale" verschillen nodig, en de beste manier om die verschillen veilig te stellen en hard te maken is het leggen van grenzen. Zelfs ogenschijnlijk meer bodem- en klimaatgebonden producten hebben hun succes op de wereldmarkt vaak aan grenzen te danken. Het is bekend dat het in Marokko niet veel regent, en dat het land en de mensen om water schreeuwen. Toch is water Marokko's belangrijkste exportproduct: een deel van al dat water wordt onder de vorm van tomaten verkocht, een ander deel vult de baden en zwembaden van de toeristische hotels. Nu ja, zowel tomaten als hotels hebben ook veel zon nodig — en die is erg vrijgevig in Noord-Afrika — maar zonder het prijsverschil (in feite een loonverschil) zou Marokko veel minder water en zon exporteren.

Globalisering doet geen grenzen vervagen. Integendeel. De globalisering — zoals we die kennen — heeft grenzen nodig: ze is als een schaakbord met scherp afgelijnde vakjes, waarover de schaakstukken (inzonderheid: kapitaal) zich vlot bewegen (om een door de geograaf Christian Pradeau aangereikt beeld te gebruiken; *"Jeux et Enjeux des Frontières"*, 1994).

Nog veel kleiner dan de Faeröer-eilanden!

Midden de Atlantische oceaan (57°35'48" N, 13°41'19" W), op honderden kilometers van elk ander eiland, staat deze rots, ongeveer 20 meter hoog en 25 meter breed: Rockall.

Op 18 september 1955 "landden" er enkele Britse militairen, plaatsten een bronzen plaat en hesen een Union Jack.

De wet van 10 februari 1972 (the Isle of Rockall Act) regelde de administratieve integratie van het eiland (de postbedeling?).

Sinds de Scottish Adjacent Waters Boundaries Order (1999) valt het eiland onder de bevoegdheid van de Schotse rechtbanken.

(foto Kystbloggen: "Fiske, fiskefartøy, fiskerihistorie og kystkultur... og litt mer")

Ook op zee zijn er meer en meer grenzen.

De Nederlandse jurist Hugo De Groot (1583-1645), ook Grotius genoemd, ligt aan de basis van het traditionele zeerecht. [Ook aan het volkenrecht heeft hij belangrijke bijdragen geleverd, omtrent rechtvaardige en onrechtvaardige oorlogen, natuurlijk recht en menselijk recht; *"de jure belli ac pacis"*, 1625.] De territoriale wateren (3 mijl) behoren tot de kuststaat; de rest van de zee is vrij, ze hoort iedereen toe — dat kwam de Hollandse zeevaarders trouwens goed uit. In 1945 besliste de Amerikaanse president Truman de territoriale wateren tot 12 mijl uit te breiden, en eiste ook economische rechten op voor de ontginning van het continentaal plat vóór de kust. Andere landen volgden zijn voorbeeld. Internationale conferenties in 1958 en 1970 leidden tot de erkenning van Exclusieve Economische Zones (E.E.Z), die door het Verdrag van Montego Bay van december 1982 rechtskracht kregen. [De Verenigde Staten behoren merkwaardig genoeg tot de landen die het verdrag niet goedkeurden; en Frankrijk is, dank zij zijn talloze overzeese gebieden, vaak kruimels in de oceaan, het land dat, na de V.S., de grootste Z.E.E., of *Zones économiques exclusives*, heeft, ver voor landen als het Verenigd Koninkrijk, Australië, China of Indonesië.]

Exclusieve Economische Zones (tot 200 mijl voor de kust) zijn facultatief. Een kuststaat kán ze opeisen (maar moet dat niet doen) op voorwaarde dat hij verdragen afsluit met de andere landen die op dezelfde wateren ook aanspraak kunnen maken (de Britse Kanaaleilanden voor de Franse Normandische kust waren zo'n conflictgebied), en dat hij kan bepalen welke economische en/of ecologische rechten hij opeist (visserij, grondstoffen, natuurbescherming...). Griekenland is zo wijs geweest dat niet te doen, rond al de Griekse eilanden voor de Turkse kust, maar een groot deel van de Stille Oceaan (rond Micronesië) is inmiddels wel verkaveld.

Conform het Verdrag van Montego Bay hebben kuststaten ook een aantal prerogatieven op het continentaal plat (de "ondiepe" zee voor de kust). Denemarken en Rusland willen elk graag bewijzen dat de Noordpool tot hun eigenste continentaal plat behoort (ook Canada, de Verenigde Staten en Noorwegen zijn geïnteresseerd). De Russische vlag op 2 augustus is dus geen anachronisme, maar actueler dan ooit: een investering op lange en zeer lange termijn. Het kruis dat Jacques Cartier in 1534 in Gaspé plantte, op de oever van de Saint-Laurent, was ook buitenissig, maar het geldt nog steeds.

(En staan er sinds 1969 geen *stars-and-stripes* op de maan?)

3. Zorg

Wat iedereen toebehoort, draagt niemand zorg voor.

[*Dit behoort niet meer tot de cursus.*]

Het afval dat we in huis niet dulden, zetten we op straat — of gooien we in de natuur.

Zelfs de rokers die we binnen niet meer luchten, staan voortaan op de stoep voor het kantoor hun nicotinewolken uit te blazen. En het heeft enkele millennia geduurd voor er toiletten *in* de huizen kwamen — toch zijn de straten nog niet helemaal rein. (Vooral honden en mannen hebben het er wel 's moeilijk mee.) Allemaal tekenen van minachting voor openbaar domein, voor collectief bezit.

Wat voor de stoep en de straat geldt, geldt ook voor de zee en de natuur.

Een beetje stedenbouwkundige weet dat hij het openbaar domein zo moet aanleggen dat duidelijk zichtbaar is wie welk stuk moet onderhouden: grensjes trekken. Zo wordt ook voor ecologische belangen vaak naar een verkaveling van de natuur — in casu de zee — gestreefd. De debatten in het Canadese parlement omtrent de visrijke (maar overbeviste) wateren rond de *Bonnet flamand* zijn sprekend: ze behoren niet tot de Canadese *Z.E.E.* — iedereen kan er op jacht — dus wil Canada zijn territorium uitbreiden, met conflicten tot gevolg.

Sinds lang bestaat er een ambivalente relatie tussen natuurbescherming en territoriumdrift. Al in de *Quebec Act* van 1774 dwarsboomde de Britse regering de territoriale aanspraken van de 13 opstandige Amerikaanse Staten op het Appalachegebergte en op het binnenland door de natuur (en de Amerindianen) te beschermen. Vandaag ijveren Québec en Canada elk van zijn kant voor de oprichting van grote natuurparken in het gebied van de Inuïts, een mooie gelegenheid om territoriale aanspraken nog 's duidelijk te stellen. En enkele dagen ná de Noordpoolvlag kondigde Moskou ook nog aan dat het in de Noordelijke IJzee een groot maritiem park wil vrijwaren. [*"Voor Moskou is het makkelijker een vlag te planten op de Noordpool dan in Grozny"* merkte iemand op. Tsjetsjenië als natuurgebied, is dat de "oplossing"?

4. Tol

Niet alleen in en op de aarde, in de zee of in de ruimte worden vlaggen en kruisen geplant. Ook in *onze* natuur, in de biodiversiteit, het cultureel erfgoed, onze kennis, wetenschap en taal. Wat vandaag nog iedereen toebehoort, wordt morgen geprivatiseerd. Want de reus Druoon Antigoon is weer opgestaan, heeft zijn hand aan zijn pols gekleefd en Silvius Brabo een flinke klap om zijn oren gegeven: wezenloos drijft het lijk in de smerige Schelde. Er wordt weer tol geheven. Arbitrair. Zonder maatschappelijk nut.

Een voorbeeld. Uit graansoorten die iedereen toebehoren, en waaraan generaties lang geduldig is gewerkt, via zorgvuldige kweek en selectie, worden door genetische manipulatie private graansoorten ontwikkeld, die op de koop toe niet reproduceerbaar zijn. Je kan zaaien en oogsten, maar de oogst is onvruchtbaar. Elk nieuw seizoen vergt nieuwe aankopen. Belangrijker nog dan de biologische bedreiging door de genetisch gewijzigde organismen (een risico dat zelfs kapitaalkrachtige verzekeringsmaatschappijen te groot vinden om polissen af te sluiten), is de sluipende privatisering van een eeuwenoud natuurlijk erfgoed, een gezamenlijk goed dat iedereen toebehoort en niemand voor zich opeisen kon. Monsanto® en konsoorten planten vlaggen en kruisen op de natuur. Ze eisen hun tol.

De Brabo-fontein in Antwerpen (Jef Lambeaux, 1887).

De Antwerpse legende verbindt het ontstaan en de ontwikkeling van de stad aan de bevrijding van een onterechte tol.

De reus Druoon Antigoon eiste tol aan alle schippers op de Schelde, tot de Romeinse veldheer Silvius Brabo hem doodde, zijn hand afhakte en in de Schelde wierp.

Weinig stichtings-mythes zijn zo sterk met de geschiedenis van een stad of een land verweven.

(2007)

5. Wiens taal men leest, diens brood men eet

Twintig jaar geleden tikte ik op een Olympia-schrijfmachine. Vandaag op een Fujitsu-Siemens-computer. Daar zit een programma in, dat mijn domme toetsen in miljarden cijfers vertaalt, en deze tekst voor mijn ogen op een scherm projecteert. Net echt. "Windows", "Word" en dergelijke dingen. Van Microsoft®. Zo maak ik een document (in een bestand), print het uit, hou het bij, of geef het je. Ook net echt. Of ik zend het in een *mail*, plaats het op een *site*.

Ook mijn belastingsaangiften staan op zo'n *site*, en mijn bankrekening. Mijn loonbrief, de ziekteverzekering. Straks ook mijn medisch dossier. Google®, Microsoft® en andere menslievende bedrijfjes nodigen mij uit om voortaan al mijn teksten, documenten, rekeningen, contracten, adressen en telefoonnummers van vrienden, foto's, jeugdherinneringen, liefdesbrieven, en ook mijn boeken niet meer hier op papier, en

evenmin (desnoods gescand) op mijn computer te bewaren, maar in één van hun onmetelijk grote gegevensbanken op te slaan, zodat ik er overal en altijd bijkan — een cijfersleutel volstaat, of straks zelfs de kleur van mijn ogen. Ook hele bibliotheken, van universiteiten, onderzoekslaboratoria, steden of landen worden tot cijfers omgezet, ze worden genummeriseerd en door Google bewaard [*numériser* zeggen de Fransen, als ze digitaliseren bedoelen].

De taal van de mensen, de taal die we spreken of schrijven is misschien wel het belangrijkste contract dat we aanvaarden, dat we *onderschrijven*: een maatschappelijk contract (*un contrat social*). Weliswaar zijn er talrijke wetten die een taalkeuze voorschrijven (je moet niet proberen je huurcontract in Antwerpen of in Lille op te zeggen in het Bamanankan — dat heeft geen kracht), *maar de talen zelf* — de woorden, de regels, de zinsbouw — *staan niet in de wet*. Taal is een zelfdragend systeem. Sla een woordenboek open (één zonder prentjes): elke woordverklaring verwijst naar andere woorden, die weer naar andere woorden verwijzen. Het is een eindeloze cirkel van verwijzingen die nergens stopt. Of veeleer: waarvan je nergens een oorsprong vindt. En toch, als je hoort "*morgen regent het de hele dag*" of "*ik hou van je*", dan weet je goed wat dat betekent.

Taal is voor 90% een arbitrair systeem. Weliswaar zijn er woorden als *bibberen* (waarin je het rillen voelt) en *krijzen* (waarbij je je oren sluit), maar ze zijn een zeldzaamheid. Er zijn zelfs woorden waarvan de vorm de inhoud flagrant tegenspreekt: een moeilijk woord als *vergemakkelijken* bijvoorbeeld, een lelijk woord als *beautiful*, of een onbegrijpelijk als *intelligible*. En als iets *snel* moet gebeuren, mag het dan ook *ra-pi-de-ment*? En wat is de logica achter de zinsbouw?

Schrijven is zo mogelijk nog arbitrairder. Niet alleen de spelling, ook de lettertekens. Met veel goeie wil kan je de zachtheid in de geschreven letters *mmm* herkennen, het rillen van *rrr*, of het knallen van een K. Die oppervlakkige verwantschap buiten beschouwing gelaten, vormen al die zwarte, geschreven mieren op dit blad, die wel ordentelijk in rijtjes staan, een erg toevallig systeem dat mijlenver van de inhoud, de betekenis verwijderd staat.

Maar! We kunnen dat arbitraire systeem wel leren (eerst de taal, daarna het schrift). En vooral: *die taal die hoort ons toe!* Ze is van ons allemaal. Zelfs in die mate dat elk van ons die taal ook aanpassen kan. "*Wankelwerk*" zegt een vakbondsman vandaag, om een onzekere job van korte duur te benoemen. Morgen is zijn woord misschien vergeten, of integendeel algemeen bekend. Zoals anderen eerder de *bromfiets* hebben bedacht, of de *snipperdag*.

De elektronische talen van Microsoft® waarin we vandaag schrijven zijn echter een ander fenomeen. Want als je de sleutel niet hebt, kan je zelfs met de beste wil van de wereld die taal niet lezen. Het zijn alleen maar cijfers. En zelfs mét de sleutel krijg je een punthoofd als je het zonder machine wil doen. Heb jij je ook al analfabeet gevoeld sinds we informatiedragers in de handen krijgen gestopt die we zelf niet lezen kunnen: bankkaarten, diskettes of CD's, telefoonkaarten.... Ik wel. Ik voel me dan als een oude Griek die een perkament met krabbels in de handen gestopt krijgt, daarmee dagenlang reist voor hij de bestemming bereikt, en tot zijn verbazing en frustratie moet vaststellen dat die man, aan de hand van die enkele krabbels, wél weet wat nochtans niemand hem heeft verteld. [Kan jij aan je telefoonkaart of aan je elektronische portemonnee zien of je

Kuifje, zoals de Argentijnse kunstenaar Fabián Zalazar hem ziet (2007). (Dit is wellicht een "geautoriseerde" parodie — uitgevoerd op vraag van de krant "Página 12". Er zijn ook veel niet-geautoriseerde Kuifjes-albums en tekeningen in omloop, "Kuifje in Irak" bijvoorbeeld)

nog centen hebt? Ik niet. Maar die domme machine kan dat wel. *"Sorry, kerel, je bent blut!"* zegt ze, wat ik niet wist.]

Daar houdt het niet mee op. De elektronische talen waarin we vandaag schrijven, communiceren en archiveren zijn privaat eigendom. En de eigenaars hebben er alle belang bij die talen voortdurend aan te passen, om je elk jaar nieuwe stukken woordenschat, grammatica of syntaxis te verkopen. Waarbij je oude documenten het gevaar lopen niet meer leesbaar te zijn. *"Geachte. Gezien de stijgende vraag naar informatie-opslag enerzijds en de toenemende kosten anderzijds zien wij ons verplicht u voortaan een vergoeding te vragen om uw bestanden (met foto's van de kinderen en de vakantie, met loonbrieven en hypotheek, met boeken en muziek) nog verder te bewaren. Indien u echter voor het einde van deze maand intekent op ons nieuwe bewarings-abonnement, geniet u ook van de voordeligste prijzen voor het updaten en onderhouden van de bijhorende lees-programma's"* (waarzonder al die mooie foto's niet meer open te krijgen zijn).

Vandaag worden we verleid om onze eigen informatie in grote gegevensbanken op te slaan. Morgen moeten we betalen om ze te kunnen zien. [Zowat hetzelfde verhaal als met het sparen bij de bank: betalen om je eigenste geld terug te krijgen.]

Ook op taal en informatie worden vlaggen en kruisen geplant.

6. Stropers en jagers

Honderdtwintig jaar geleden bestond er geen internationaal auteursrecht. Belgische drukkerijen verdienden gemakkelijk geld aan "sluikuitgaven" van populaire Franse schrijvers. De internationale conventie van Bern (september 1886) heeft daar verandering in gebracht — en wellicht ook de Vlaamse literatuur een duwtje in de rug gegeven (Vlaamse drukkers zochten nieuw materiaal, en moesten zich wel tot de thuismarkt richten). Immateriële scheppingen (teksten, beelden, vormen...) werden immaterieel eigendom, en als dusdanig beschermd.

Lange tijd was het imiteren, bewerken en verwerken van eerdere creaties een lovenswaardige artistieke activiteit: de mooiste melodieën uit de *Matthäuspassion* zijn niet van Bach (maar van Hans Leo Hassler), maar Bach's talent is er niet minder om — hij wordt niet van plagiaat beschuldigd, integendeel. Vandaag echter proberen verre erfgenamen van Victor Hugo of Hergé het artistiek hergebruik van Cosette of Kuifje aan banden te leggen (of ten gelde te maken): getuigen de debatten en conflicten omtrent *"Cosette ou le temps des illusions"* van de Franse schrijver François Cérésa (2001) en omtrent de talloze parodieën op Kuifje en co, waarbij niet de artistieke kwaliteit van die nieuwe creaties maar de integriteit van het intellectueel eigendom van de erven Hergé als maatstaf dient. Een absurde situatie is aldus ontstaan: alles en iedereen mag je parodiëren en bespotten, tot George W. Bush, Mahmoud Ahmadinejad, Jezus, Maria en Allah toe (terecht overigens), maar Kuifje is heilig, aan zijn integriteit mag niet geraakt.

Een mooie, zelfs spitsvondige interpretatie van Da Vinci's meesterwerk; agence "Air Paris" voor Marithé & François Girbaud (2005). Bij het verschijnen kwam er wel kritiek uit katholieke hoek, maar niet vanwege kunstliefhebbers om de erfenis van Leonardo tegen misbruik te beschermen. Verdraagt de hedendaagse kunstenaar (of reclame-ontwerper) dat ook zijn werk wordt aangepakt zoals hier met Da Vinci gebeurt?

Maar er is nog een paradox. Het gemeenschappelijke artistieke en intellectuele erfgoed mag geplunderd worden, op grond van artistieke vrijheid (van echte kunstenaars én van reclamemakers), maar de nieuwe creaties die daaruit ontstaan worden onaantastbaar. Laat Volkswagen (in 1996) en Marithé & François Girbaud (in 2005) *het Laatste Avondmaal* van Leonardo Da Vinci parodiëren, maar behandel die parodieën wél met heilig respect. De reclameman is een kunstenaar, en verdient absolute bescherming van zijn werk.

Wanneer in 2003 en 2006, naar Amerikaans voorbeeld, de "Anti-pub" in Parijse metrostations en elders eigenhandig de alomtegenwoordige reclamepanelen bewerken, en ze door andere, "subversieve" boodschappen vervangen, worden ze aangehouden, gerechtelijk vervolgd en tot geldboeten veroordeeld. De horizon van de openbare ruimte mag immers straffeloos door ongewenste reclame worden overspoeld, er is blikvervuiling overal, maar de machteloze burger moet die mishandeling lijdzaam ondergaan. Anti-pub-actievoerders en clandestiene graffiti- en tag-schilders zijn echter als stropers in een woud van ogen, waar de reclamemakers de eerbare jagers zijn. De wet beschermt de jager en vervolgt de stroper, maar beiden hebben eenzelfde doel — in dit geval de verovering van de visuele omgeving. Voor de stroper is het zijn eigen, dagelijkse leefomgeving, voor de jager slechts een strookje in een prijslijst van vierkante meters en kijkdichtheid.

Ook hier is dezelfde logica aan het werk. De horizon, het gezichtsveld, het stedelijk landschap is een gemeenschappelijk goed. Met handige argumenten (zoals de financiering van het openbaar vervoer) wordt het door private actoren in bezit genomen en bewerkt. Het resultaat is onaantastbaar, een heilig privé-eigendom. Weer wordt er een kruis geplant.

*gezien op een Anti-pub-blog
(foto zonder bronvermelding)*

7. Brabo aan de Rhône

In 1992 kregen Daniel Buren en Christian Drevet van het stadsbestuur van Lyon de opdracht het centrale plein voor het stadhuis aldaar herin te richten (er kwam ook een ondergrondse parking). Lyon is ambitieus, heeft goede smaak, en kon ook het nodige geld op tafel leggen. Buren, Drevet en de stad deinsden voor niets terug. Een oude en mooie sculptuur van Bartholdi uit 1889 werd verplaatst, en over de *place des Terreaux* kwam een net van vierkante mazen en 69 fontein. Het resultaat is indrukwekkend, al moest de gebruikswaarde van het plein wijken voor visuele kwaliteit.

Place des Terreaux in Lyon

De fontein-sculptuur van Bartholdi — le Char de la Liberté — verbeeldt de Garonne (!) en haar vier bijrivieren. De stad Bordeaux had het beeld te duur gevonden.

[Bartholdi is ook de ontwerper van het Vrijheidsstandbeeld in New York. Beide beelden zijn tijdgenoten van Lambeaux' Brabobeeld in Antwerpen.]

Die nieuwe *place des Terreaux* werd (samen met andere mooie realisaties in Lyon) druk bezocht en bekeken, en uiteraard door uitgevers van ansichtkaarten gefotografeerd en aan toeristen verkocht.

De ontwerpers Buren en Drevet zagen dat met lede ogen aan. Ze stapten naar de rechtbank met een dubbele eis: ansichtkaarten van de *place des Terreaux* mogen voortaan enkel mits hún goedkeuring en met vermelding van hún namen gepubliceerd worden. Maar zowel in eerste aanleg als in beroep (in feite: cassatie) werd hun eis verworpen.

De *place des Terreaux* is een openbaar plein — één van de belangrijkste en meest emblematische van de stad —, het behoort aan alle burgers van Lyon, of zelfs aan iedereen, binnen- of buitenlander: een *patrimoine de l'humanité*. Het plein wordt gevormd door een veelheid aan openbare en private gebouwen van hoge kwaliteit, en een oud, indrukwekkend beeldhouwwerk. Buren en Drevet hadden de opdracht gekregen dit bestaande plein te verbeteren, met bovenop een openbare financiering voor hun werk. Toch werd in hun ogen de ganse situatie opgekeerd, en werd het mooie plein herleid tot een barok kader voor hun eigenste, individuele prestatie. Zij beoogden de privatisering van het openbaar domein: hún vlag op het plein. Gelukkig was de rechter wijs genoeg, en zag in dat de erkenning van de particuliere rechten van de kunstenaars het openbaar karakter van het plein in ernstige mate zou schaden. Sindsdien ontstond er een tegenbeweging, die dergelijke aanspraken van ontwerpers beetje bij beetje ontkracht. Er kwam geen vlag of geen kruis in Lyon. Brabo wierp Antigoon's hand in de Rhône.

8. Octrooi (NL) – brevet (FR) – patent (ENG)

Technologie is internationaal beschermd — wetenschappelijke bevindingen zijn dat niet, maar de grens tussen beide is soms heel ijl. Dit eigendomsrecht (voor 20, soms 25 jaar) heeft talrijke nieuwe technologische ontwikkelingen mogelijk gemaakt (want de gedane investeringen kunnen ten gelde worden gemaakt), maar het heeft het gebruik van die nieuwe technologieën ook beperkt. In een aantal gevallen heeft het octrooirecht de technologische vooruitgang zelfs afgeremd.

Landen als Brazilië, Indië en Zuid-Afrika krijgen geen of moeilijk toegang tot medicamenten om AIDS te bestrijden: die zijn voor hen te duur. De farmaceutische bedrijven (eigenaars van de formules — die *in fine* in belangrijke mate met openbaar geld zijn gefinancierd: de sociale zekerheid bijvoorbeeld) verkopen liever niet, dan onder de door hen gestelde prijzen, om zo de financiering van verder onderzoek, van marketing (reclame en lobbying) en vooral hun comfortabele winstmarges veilig te stellen. Het eigendomsrecht van de aandeelhouders weegt blijkbaar zwaarder dan het recht op leven en gezondheid. Toen echter de Verenigde Staten in 2001 een bio-terroristische aanslag met miltvuur (of antrax) vreesden, en Bayer® de enige remedie bood, kon het Duitse bedrijf wél tot gunstige verkoopsvoorwaarden gedwongen worden, omdat de openbare gezondheid en de politieke en financiële stabiliteit van de Verenigde Staten wel belangrijker waren dan de aandeelhouders. [De Amerikaanse regering dreigde ermee Bayer's octrooi op het antibioticum *ciprofloxacin* voortijdig op te heffen.]

Het conflict tussen landen als Brazilië, Indië en Zuid-Afrika enerzijds, en de farmaceutische bedrijven anderzijds, heeft al tot enkele spectaculaire wendingen geleid, waarbij de *arme* landen toch enige rechten konden afdwingen, maar de strijd is nog lang niet gestreden. Er staan veel kruisen langs de weg.

Malaria doodt jaarlijks drie miljoen mensen, vooral kinderen, in warme, arme landen. Sinds meer dan 40 jaar besteedt de Boliviaanse onderzoeker Manuel Elkin Patarroyo al zijn energie aan het ontwikkelen van een vaccin. Hij is daar ook behoorlijk in geslaagd. In 1987 creëerde hij het synthetische vaccin *SPf66*, dat ongeveer 35% van de slachtoffers redden kan. Patarroyo vond wél farmaceutische bedrijven die bereid waren voor veel geld zijn brevetten aan te kopen, maar hij vond geen steun bij de Wereldgezondheidsorganisatie (WHO), aan wie hij het vaccin nochtans *gratis* aanbood, met de voorwaarde het aan kostprijs onder de kwetsbare bevolking te verspreiden. [35% van drie miljoen slachtoffers per jaar was voor de WHO blijkbaar niet genoeg.] Dr. Patarroyo hoopt weldra het *Colfovac* te voltooiën, dat een veel hogere efficiëntie heeft (80%). Zal hij verdelers vinden voor zijn vaccin — aan schappelijke voorwaarden?

Onderwijl wordt medisch spitsonderzoek verricht naar zeldzame aandoeningen (wat een goede zaak is), maar blijft een banale verstoring als buikloop een frequente doodsoorzaak op wereldniveau (ongeveer twee miljoen kinderen per jaar): de medicamentatie is velen te duur.

Het nu geldende eigendomsrecht op intellectuele, immateriële producten was ooit een concreet, menselijk antwoord op een concrete vraag (technologise vooruitgang) in een concrete situatie (de 19de en 20ste eeuwse economie in Europa en de Verenigde Staten). Dit eigendomsrecht heeft concrete doelen en concrete resultaten, maar het is geen goddelijk of natuurlijk recht. Het is niet *heilig*, en staat niet boven andere menselijke waarden.

Rijst de vraag of snelle technologische vooruitgang vandaag nog prioriteit is. Of moet de aandacht voortaan vooral gaan naar de ruimere spreiding van de resultaten van die vooruitgang? Gaat een kleine minderheid steeds sneller vooruit? of letten we er op dat iedereen mee kan — zelfs al gaat dat wat langzamer. *Dat is een essentiële politieke keuze, een keuze voor de mensen.* Internationale organisaties als de Wereldhandelsorganisatie (WTO), die graag het hardst roepen, het eerste en het laatste woord hebben, en enkel economische maatstaven hanteren (wiens maatstaven? welke economie?) staan dergelijke vraagstellingen in de weg. Laat staan dat ze antwoorden geven.

Want wat door mensen is gemaakt — het intellectueel eigendomsrecht — moet ook door mensen gewijzigd kunnen worden, als het niet meer voldoet.

Plooi de vlaggen op. Breek de kruisen af. Brabo, kom terug!

9. Slimme Brusselaars

In het onderwijs dat wij enkele decennia geleden genoten kwamen cybernetica, systeemtheorie en andere informatiewetenschappen nauwelijks aan bod. De wereld die we leerden was een wereld van massa's, krachten en gewichten — desnoods met Gods adem erover. Toch was informatie al enige tijd een belangrijk onderzoeks- en actiegebied geworden. Zoals de Brusselaar Jan Van Helmont (1580-1644) in de 17de eeuw het begrip "gas" had ontwikkeld (naar het Griekse woord "chaos"), en zo een coherent antwoord had gebracht op tientallen onsamenhangende fenomenen, zo ontwikkelden zijn latere stadsgenoten Paul Otlet (1868-1944) en Henri La Fontaine (1854-1943) in de 19de en 20ste eeuw de concepten "documentatie" en "informatie". [Informatie is de kleine kracht die grote krachten stuurt. Ze heeft altijd al bestaan, maar weinigen hadden dat opgemerkt, zoals vóór Newton ook niemand de zwaartekracht had gezien.] Inmiddels is informatie een belangrijk economisch gegeven geworden. En wordt voortaan meer informatie dan materiële goederen verkocht. [Sommigen zullen terecht opmerken dat er niet zozeer informatie, dan wel *data* verhandeld worden: data worden pas informatie als ze door de ontvanger begrepen kunnen worden.]

10. Er is altijd wat nieuws op de markt

Het wereld-economisch systeem is niet in goederen geïnteresseerd, of in diensten, zelfs niet in de bevrediging van behoeften — en helemaal niet in mensen. Het is enkel geïnteresseerd in kansen om financiële meerwaarden te creëren, op welke manier ook. Jammer genoeg (?) heeft het systeem nog niet die mate van autonomie bereikt dat het helemaal zonder goederen of diensten of mensen kan. Want uiteindelijk zijn al die financiële meerwaarden gebaseerd op diverse vormen van menselijke arbeid (en op door arbeid omgevormde grondstoffen), op een reeds geleverde of nog te leveren arbeid (door ruilen en krediet verlenen).

Daarom is de zich steeds uitbreidende financiële markt voortdurend op zoek naar nieuwe markt-gebieden, naar dingen die toegeëigend, verruild en verkocht kunnen worden — zo mogelijk op termijn. Daarom worden openbare dienst en collectieve goederen geprivatiseerd: de strijd om het water en om de waterbedeling gaat niet om de mensen, om hun gezondheid of comfort, zelfs niet om water, het gaat om de verruiming van de markt. Daarom is ook de uitvinding van de internationale CO₂-markt een ambivalente zaak. Enerzijds is het een manier om de uitstoot van broeikasgassen te beperken, in zekere mate zelfs volgens het principe van "de vervuiler betaalt". Anderzijds wordt een

grote, nieuwe markt geopend: de markt met een goed dat niet bestaat, de niet vervuilde lucht.

[Op een gelijkaardige manier stelde de Gentse rechtsgeleerde Boudewijn Bouckaert, radicaal liberaal (en nu ook Lijst Dedecker), in "*Zin of onzin van de planning*" (1990) voor, heel de stedenbouwkundige regelgeving af te schaffen, om ze te vervangen door een handel in "het afzien van bezwaren": je mag alles bouwen wat je maar wil, als je er maar voor zorgt dat niemand bezwaar aantekent — een neutraliteit die je in klinkende munt aankoopt en verkoopt.]

De CO₂-markt is tekenend voor het conflict dat binnen de milieubeweging en het ecologisch beleid altijd heeft bestaan. Talrijke ecologische voorstellen zijn immers gericht op het perfectioneren van het marktprincipe: zorg ervoor dat de externe, vaak collectieve en/of uitgestelde kosten in de prijsvorming worden meegenomen, en dus ook in de besluitvorming (middels eco-taksen, bijvoorbeeld). Andere, "fundamentele" ecologen verwerpen echter zowel de technologie als de marktwerking als dusdanig.

11. Immateriële economie

Net als water en lucht wordt ook informatie een te verhandelen en te verwerken goed. Er zijn immers grenzen aan het produceren en verhandelen van materiële dingen, en voor diensten heb je nog altijd mensen nodig — een moeilijk samendrukbaar kostenelement. Zoals de indianen met glazen kralen worden wij daarom met informatie bewerkt. Vandaag nog voordelig, morgen duurbetaald. Informatie als marktwaar krijgt een steeds belangrijker plaats in de wereldeconomie.

Je kan aan die evolutie een aantal positieve effecten vastknopen. Potentiële positieve effecten, waarvan sommige deels waarneembaar zijn.

Rotterdamers zeggen trots — en terecht — dat hun haven de grootste en belangrijkste van Europa is (nummer 3 op de wereldranglijst, in 2004). Ze meten in tonnages. Antwerpse havenkringen spreken liever over de waarde van de verhandelde goederen, en over de gecreëerde meerwaarde (een container van 20 ton loont meer dan 20 ton aardolie, en een tramstel met hetzelfde gewicht nog veel meer). Want in handel gaat het niet om gewicht, maar om geld.

Een deel van de wereldhandel is voortaan totaal immaterieel, bijvoorbeeld wanneer je bestanden over het net koopt of verkoopt. Ook van de materiële goederen stijgt de kostprijs per kilo of ton (zelfs in constante prijzen gerekend). En er komen steeds meer materiële goederen die een belangrijk deel van hun waarde aan immateriële elementen te danken hebben — zoals parfums, of truitjes van Nike®. Een vrachtwagen vol digitale fotoestelletjes, MP3-spelers, laptops, mobieltjes, DVD's en parfums heeft een hogere waarde dan zijn soortgenoot met steenkool, baksteen, bananen, koelkasten of zelfs auto's. [Een auto kost 10 tot 20 € per kilo. Wat heb je nog voor die prijs?] Beeld je even in wat de drukte op onze wegen, spoorwegen en kanalen zou zijn als er voor even veel geld aan staal en beton, steenkool en olie, groenten en fruit, koelkasten en matrassen vervoerd zou worden.

Je kan bijgevolg de optimistische hypothese formuleren dat de financiële verdichting van de wereldhandel (steeds meer waarde voor minder materie) de absolute toename van diezelfde wereldhandel inhaalt en uiteindelijk voorbij steekt, zodat de intensiteit van het materiële vervoer daalt.

Op dezelfde wijze kan je de optimistische hypothese formuleren dat ook de consumptie van grondstoffen, de productie van afval en de uitstoot van schadelijke stoffen uiteindelijk zal afnemen (of op zijn minst dat de toename wordt afgeremd) — zowel door genoemde waardeverhoging van de verhandelde goederen, als onder invloed van objectieve, externe factoren (schaarste en kostprijs, of catastrofes...), en van internationale afspraken (Kyoto en zo). Sommige Europese cijfers lijken in die richting te gaan. Zij het schuchter, en onvoldoende.

Vraag is echter ook welke de impact is van die immaterialisering — dus van die "informatisering" — op het functioneren van de markt en van de wereldeconomie, en op haar zogenaamde "evenwichten".

12. *"au bénéfice de toute la société"*

"Le marché assure habituellement la répartition optimale des ressources au bénéfice de toute la société." (Europese Commissie, Livre vert sur les services d'intérêt général, 2003 — de Nederlandse versie vond ik niet).

Met onze eigen ogen kunnen we dagelijks zien dat het niet waar is, en toch beweert de economische, wetenschappelijke theorie het tegendeel: "de onzichtbare hand van vraag en aanbod, de vrije markt verzekert de optimale toekenning van de beperkte menselijke en natuurlijke middelen". De onvolkomenheid van de realiteit (tegenover de volkomenheid van de economische theorie) zou alleen te wijten zijn aan de onvolkomen toepassing van de voorschriften van de vrije en ongehinderde concurrentie. *"Is de patiënt toch nog ziek, méér bloedzuigers dan!"* zei de pre-moderne arts — en zegt nog steeds de postmoderne econoom.

De economische theorie van de perfecte vrije markt veronderstelt wel dat aan enkele voorwaarden voldaan wordt: zij veronderstelt vrije spelers, die op basis van goede informatie rationele beslissingen nemen. We overlopen het rijtje van drie: één is de rationaliteit, twee de vrijheid, en drie de goede informatie.

Het rationele karakter van de beslissingen kan snel van tafel geveegd worden. Heel de publiciteitssector (meer dan 1% van het Bruto Mondiaal Product) is immers gebouwd op de vaststelling dat de spelers op de markt veelal *irrationele* beslissingen nemen. Rationele mensen zoeken op een autoreclame alleen naar cijfers, en dat zijn vaak cijfers die niet eens gepubliceerd worden. Maar niet alleen de individuele consument, ook de professionele besluitvormer in zijn bedrijf wordt om zijn irrationele denken en handelen belaagd. De wereld van de kleine en grote bedrijven vertoont nogal wat gelijkenissen met middeleeuwse riddertornooien, waar niet alleen de kracht maar ook het uiterlijk vertoon doorslaggevende argumenten waren.

Vrije spelers zijn er evenmin. Of juist: ze zijn zeldzaam. Je bent geen vrije speler als je de vrijheid niet hebt je arbeidskracht of je grondstoffen al dan niet te verkopen. Want als je móét werken om te overleven, zonder de keuze welk werk je wil voor welke prijs, of als je móét verkopen wat je hebt, zonder te wachten tot de markt je gunstig is, dan ben je niet vrij. Anders gezegd: een vrije economie veronderstelt dat alle spelers (dus: alle mensen) een universeel leefloon krijgen uitbetaald. Dan pas zijn ze vrij om te spelen, om al dan niet méér te doen, meer te handelen, meer te verhandelen. En ook landen moeten de keuze hebben tussen verschillende ontwikkelingsmodellen, in functie van hun collectieve, maatschappelijke prioriteiten: autarkie of wereldhandel, arbeid of vrije tijd, materiële welvaart of intellectueel welzijn, reclame of poëzie...

Maar ook de derde voorwaarde, de goede informatie, wordt problematisch. Wanneer informatie zelf het belangrijkste product op de markt wordt, dat gekocht en verkocht, desnoods verhuurd wordt, kan je moeilijk verwachten dat alle actoren al over voldoende informatie beschikken om rationeel te kunnen beslissen — wat in de economische theorie een noodzakelijke voorwaarde is om tot een optimale toekenning van de middelen te komen. [De markt lijkt wel een ontploffingsmotor, die de zo noodzakelijke motor-olie verbrandt.] Het accumulatie-fenomeen dat voor kapitaal geldt (het zgn. Mattheus-effect: "want aan wie heeft zal gegeven worden") zal immers meer en meer ook voor informatie gelden.

Economen beweren dat de markt-economie een stabiel evenwicht is. In een informatie-economie mag echter verwacht worden dat de markt een labiel (of wankel) evenwicht gaat vertonen, omdat de reguleringsmechanismen niet meer werken. De vraag rijst dan in welke richting het systeem zal doorslaan. (Het is als lopen op de bergkam tussen twee ravijnen: aan welke kant kom je terecht als je glijdt.) Wordt de markteconomie monopolistisch, met anonieme, onbestuurbare machtsconcentraties die ook de politieke overheden verder verdringen? Of komt er in tegendeel meer maatschappelijke controle en sturing in de economie, niet onder de vorm van staatskapitalisme, maar met talrijke fijn afgestemde controle-, beslissings- en toewijzingsmechanismen?

13. Allemaal indianen?

Canada en Québec zijn extreme voorbeelden van in bezit genomen land, van eeuwige rechten die gebaseerd zijn op een symbolische daad. Op een vlag of een kruis. Maar als je goed kijkt, zie je dat Canada en Québec geen uitzonderingen zijn. Er zijn heel veel Canada's of Québécois — en het gaat niet altijd om land.

Worden we straks allemaal Amerindianen? Komen *alle* mensen straks in een reservaat terecht, nadat anonieme economische actoren besloten hebben dat zonder mensen de wereld beter draait?

Want onderwijl staan er wel veel vlaggen geplant. Het verschil tussen de nationale vlaggen enerzijds, waarmee territoria worden opgeëist, en de private vlaggen anderzijds, waarmee kennis, cultuur, wetenschap en informatie worden geclaimd, bestaat er wellicht in dat de eersten met trom en trompet, en de tweeden erg discreet worden aangebracht. Maar allemaal steunen ze op ideologie, een door mensen geschreven betoog, waarvan beweerd wordt dat het een heilig, onvervreemdbaar, door God of Natuur gegeven recht is. Toch is niets minder waar. Wat de mens gemaakt heeft, kan ook de mens teniet doen (om ook hier de Bijbel te parafaseren).

Het discours van de markt is een discours van vrijheid en open grenzen. De realiteit is omgekeerd: steeds meer grenzen, die selectief en discriminerend werken. Dat zie je ook in Sangatte, Zaventem en Roissy. En in Montréal. Wie komt er door? En wie niet?

14. Behoeders

Zo kom ik toch nog terug naar Québec en Canada.

De mooiste plekken van het land vind je er niet zomaar langs de weg (zoals je dat in Noorwegen of in de Alpen overkomt), maar in de natuurparken, die door de *Société des établissements de plein air du Québec (SEPAC)* uitgebaat en onderhouden worden.

Aan de inkom van zo'n park moet je betalen. Dat is onaangenaam. Waarom eigenlijk?

De prijs (enkele dollars) kan geen probleem zijn, tenzij op het eind van de dag, wanneer je je afvraagt of het nog de moeite loont, of wanneer je je hoofd breekt omtrent dag- en weektarieven.

De aarzeling ligt elders, want je ervaart de *tol* als een beperking van je vrijheid. De tol ontkracht je droom dat je in het verre Canada tot een verzoening komt met een ongerepte, idyllische natuur. Hij herinnert je aan het beheer dat nodig is opdat het park inderdaad een park zou blijven, en aan de vaststelling dat zo'n park ook niet zonder wachters kan — want wat alle mensen toebehoort wordt snel verwaarloosd.

A priori is zo'n tol gerechtvaardigd, want er staat een concrete prestatie tegenover, een maatschappelijk nut — en de prijs is billijk. Maar de kans is reëel dat de *beheerders* van het park — de *behoeders* van het gemeenschappelijk goed — zich op de duur veeleer als *eigenaars* gaan gedragen, die niet *ons patrimonium* maar *hun kapitaal* en *hun producten* valoriseren, een evolutie die men ook in openbare musea ziet (met het toekomstige filiaal van het *Louvre* in Abou Dhabi als concreet voorbeeld). Private bedrijven steunen de parken, zoals ze ook orkesten en theaters steunen. Een goeie zaak. Een maatschappelijk engagement. Maar wie neemt wiens cultuur over?

15. Nostalgie naar de toekomst

Dit hoofdstuk besluit ik hier — voor het te lang wordt — al is het niet af. Soms had ik wat preciezer kunnen zijn (omtrekt winstmarges en marketing van farmaceutische bedrijven, bijvoorbeeld). En ik had ook de privatisering van het eigenlijke openbare domein kunnen vermelden: de zogenaamde *gated communities*, en de winkelcentra en pretparken met pseudo-straten en -pleinen, waar private politie volgens private maatstaven private controles uitvoert, en waar alleen koopgedrag geoorloofd blijkt. Ook tegenbewegingen hadden meer aandacht verdiend: *copy-left*, *open-source*, Linux en Wikipedia, bijvoorbeeld, of Kiwi-modellen en dwanglicenties. Maar het is de band die ik belangrijk vind, de link tussen op het eerste zicht heel uiteenlopende feiten en evoluties, op de Noordpool, in Canada, in de krant of hier om de hoek.

Misschien lijd ik aan nostalgie naar de stad en de samenleving zoals die zich in de jaren '50 en '60 aan mij voordeden. Voorspoed werd welvaart, en het leek er op of beetje bij beetje, langzaam maar zeker, alle conflicten en onrechtvaardigheid uit de wereld verdwenen. Een naoorlogse euforie van plastic, auto's, koelkasten en tv. Waarom zou wat in West-Europa scheen te lukken (vrede en samenwerking, groeiende materiële welstand en culturele ontvoogding) niet overal kunnen? Vooruitgangsoptimisme: de raketten tot tractoren omgebouwd en de honger de wereld uit. En biefstuksocialisme.

Misschien zijn het verlangen naar openbare ruimte én het verlangen naar natuur de uitdrukkingen van een naïef gebleven nostalgie naar de toekomst, naar een wereld, niet zonder conflicten, maar waar conflicten vreedzaam en billijk worden beslecht. Een wereld van samenleven, waar grenzen niet verdwijnen maar open staan.